

v dokumentech XII. sjezdu naší strany vědecky přesně vymezují neantagonistickou rozpornost tohoto principu. Proto je třeba zvláště připomenout, že soudruh Slejška formuloval už r. 1957³³ základní filosofická vymezení neantagonistických rozporů, jak jsou rozvinuta v této knize.

V obecně filosofických závěrech této knihy soudruh Slejška mimo jiné analyzuje z hlediska neantagonistické rozpornosti dogmatismus v praktickém řízení. Ukazuje, jak je mylná představa, že dogmatikové si staví příliš vysoké cíle, že předbíhají dané možnosti. Objektivní neantagonistický charakter společenských vztahů způsobuje, že takovoto přesakování objektivních možností v zájmu zjednodušené perspektivy vytlačuje řadu úseků na okraj vývoje. Směřuje-li dogmatismus k brzdění jedné stránky neantagonistického rozporu, k brzdění iniciativy zdola,

znamená to nutně, že tím oslabuje i stránku centrálního řízení, kterou subjektivně chce rozvíjet.³⁴

Domnívám se, že Slejškovy formulace o tom, jak je kategorie zákona širší než kategorie rozporu, jsou sice správné a významné, ale že v dané souvislosti (str. 290) jde spíše o otázku včlenění pohybu rozporů nižšího stupně obecnosti do pohybu rozporů vyššího stupně obecnosti.

Závěr

Jsem přes všechny závažné výhrady přesvědčen, že Slejškova kniha průkazně dokazuje a objasňuje hlavní rozpor socialistických výrobních vztahů a je významným podnětem pro další rozvíjení dialektického a historického materialismu a sociologických průzkumů.

J. Cibulka

MARXISTICKÁ STUDIE O HOLISMU

Práci E. Filové *Materialismus proti holismu* je třeba uvítat z mnoha důvodů. Předně proto, že je to první monografie, která se u nás z marxistických pozic uceleným způsobem holismem zabývá, za druhé proto, že autorka v kontextu kritiky holismu pozitivně rozvíjí celou řadu dosud zanedbávaných otázek marxistické filosofie (analýza strukturálních kategorií dialektiky: celek a část, struktura a funkce, které v době, kdy byla dialektika ztotožňována pouze s okleštěným pojetím dynamismu a evolucionismu, stály prakticky mimo jakoukoliv pozornost a zájem marxistických filosofů) a za třetí i proto, že Filová má velmi dobrý přehled o některých metodologických otázkách a potřebách současné biologie (a to jak biologie sovětské, tak západní) a dovede přesvědčivě a zaslé-

čně poukázat na význam i obtíže syntetických pokusů holistické či s holismem zpřízněné organismistické koncepce podstaty života, a to vždy v kontextu s aktuálními otázkami pronikání fyzikálních, chemických, matematických, kybernetických aj. metod postupů do současné biologie. Proto skrývá kniha E. Filové o holismu mnoho otázek k zamyšlení nejen pro samotné filology, ale i pro přírodovědce — biology.

Jak už sám název knihy naznačuje, a autorka to ostatně sama výslovně rozvádí v úvodu, studie se jako celek zaměřuje spíše na rozbor těch míst holistické filosofie celků, kde je zcela evidentní její idealismus a přibuzenství s idealistickými směry 20. století i staršími. V této souvislosti potom logicky vystupuje potřeba obhájit a rozvinout materialistické základy a předpoklady kategorie celistvosti, zdůraznit její objektivní existenci a metodologický význam v současné vědě a filoso-

³³ Nová mysl, č. 10, 1957.

³⁴ Slejškova kniha, 298 — 299, srv. Nová mysl, č. 10, 1957.

fii. Vrátit kategorii celku, syntézy, zdiskreditované v očích analyticky orientovaných přírodovědců holismem, geštaltismem, organicismem aj. (u nás ukvapenou a nepřiměřenou syntézu bez analýzy zprofanovali někteří dogmatičtí obhájeví tzv. mičurinské biologie) opět její důstojnost a smysl důrazem na její materialistické základy a metodologické poslání v soudobé vědě je záslužný čin i závažný program.

Postavit takto materialismus proti holismu je metodologicky oprávněné z mnoha důvodů, zejména ovšem jako první východisko kritiky holismu. Výrazným rysem všech holistických směrů je konec konců vždy průkazné hypostazování celku, syntézy, které skrývá v sobě buď latentní i mnohdy explicitně vyjádřený idealismus.

Holismus v klasické nejrozvinutější podobě filosofie Smutsovy a Meyer-Abichovy kategorii celku přímo zmystifikoval. Protože předmětem analýzy E. Filové, jejím jádrem, je analýza holismu v jeho klasické podobě je důraz na materialistické východisko tím více oprávněný. Přesto však i zde vzniká nutně určitá pochybnost, zda důraz na materialistickou teorii celistvosti a syntézy a v tomto duchu vedenou kritiku holismu je zcela adekvátní jeho povaze. Vzniká otázka, zda adekvátnějším nástrojem kritiky specifických zvláštností holismu (což by současně vysvětlilo i jeho popularitu až módnost mezi některými přírodovědci) by neměla být analýza otázek dialektiky celku a částí, struktury a funkce, kauzality a finality aj.

I když autorka v úvodu (str. 8) zdůrazňuje zcela vědomě orientaci spíše směrem k materialismu než k dialektice, a v tomto duchu jí též celkové hodnocení holismu vychází místy příliš černě (zejména v první a třetí kapitole), sama povaha holismu autorce, která sa důkladně seznámila s prameny a na mnoho místech pracuje velmi pečlivě s holistickými texty (např. str. 64, 72—3, 128n. aj.) přímo vnucuje analýzu otázek dialektiky. Kromě pokusu rozvinout samostatnou materialistickou koncepci kategorií celku a částí ve

třetí kapitole patří tato místa spolu s analýzou otázek struktury a funkce a s některými metodologickými závěry ve čtvrté kapitole bezesporu k místům nejlepším jak metodologicky, tak i pro vlastní závěry, které z rozboru vyplývají.

V poušti mechanického materialismu hájeného většinou přírodovědců či logicko-schematizujícího pozitivismu, vydávajícího fyzikální obraz světa za jedinou realitu, zazněly dialektičtější myšlenky holistického programu pro kritičtější bioloogy jako hudba sfér (Needham, Haldane, Bertalanffy, u nás Herčík aj.). Téze o specifičnosti biologických zákonů, o biologické kauzalitě sui generis, o tom, že celek je víc než suma částí, že každá část je součástí celkem, že přehnaná analytičnost a specializace znemožňují ve jménu důkladného poznání částí pochopení jejich vzájemné interakce, struktury, organizace, celistvého systému, že části se v celku liší funkcionálně, že dynamický celek mění jednosměrnou lineární kauzalitu v řízené, ovlivňující se procesy a cykly, že vývojově vyšší systém významně ovlivňuje vývojově nižší zákonitosti, které v něm probíhají, že nelze vysvětlovat vývojově vyšší vždy jen jednoduchým a přímočarým postupem z vývojově nižšího, že poznání vyvinuté struktury vývojově vyššího má gnoseologickou i praktickou cenu pro poznání a přetvoření vývojově nižšího tato holistická dialektika byla přitažlivým magnetem mezi biology. Právě od této dialektiky přešli mnozí až na marxistické pozice nebo na pozice dialektickému materialismu velice blízké.

Z tohoto hlediska se nám zdá, že E. Filová věnuje otevřenému idealismu holistické filosofie nadměrně mnoho místa. Tuto strusku, která se kolem holismu nahromadila v úctyhodném množství dokázali odmítnout často už přírodovědci sami a to i z pozic instinktivního, přírodovědeckého materialismu. Proto snad není třeba věnovat převážně této slabé stránce protivníka při marxistické analýze holismu tolik sil. Tím se totiž jen ztrácí ostrost

dialektického materialistické analýzy. Tato místa knihy, kterých není málo zejména v první a druhé kapitole patří pak i k jejím nejslabším místům. Na některé z nich poukážeme v dalším rozboru knihy po jednotlivých kapitolách. Zde autorka zřejmě splatila daň ještě některým doznívajícím chybám sovětské a naší filosofie z nedávné minulosti.

Mimo úvod, v němž se Filová zamýšlí nad posláním práce, má její kniha čtyři kapitoly: první kapitola je věnována rozboru zdrojů, z nichž holistická filosofie vyrůstala, druhá kapitola se zabývá analýzou holistického pojetí života, ve třetí kapitole autorka rozebírá základní kategorie holistické filosofie, kategorií celku, a poslední čtvrtá kapitola je věnována metodologickému významu této kategorie.

V první kapitole nazvané Holistický světový názor rozebírá Filová společenské, přírodovědecké a filosofické zdroje vzniku holismu. Minulá polovina našeho století je poznamenána bouřlivým rozvojem přírodních věd. Veliký krok kupředu, který v té době učinila i biologie, byl podmíněn aplikací fyziky a chemie v této vědě. Výzkum se zde přesunul podobně jako ve fyzice z oblasti makrosvětva do oblasti mikrosvětva. Mechanická kauzalita, která nebyla v základním rozporu s popisnou makrobiologií 19. století je nahražována statistickou rovinou kauzality. O biologii tudíž platí vcelku to, co uvádí na adresu fyziky V. I. Lenin ve svém Materialismu a empiriokriticismu. Z myšlenkové roztříštnosti, kterou do přírodních věd zanesla až přemíra nových objevů a teorií, bylo možné vybědnout jen na základě více či méně uvědomělé aplikace dialektiky. Dialektika byla však v této době rozvinuta jen na základě analýzy společenských vztahů a Engelsovy názory na dialektiku přírody byly zformulovány na zcela odlišném stupni vývoje věd a tedy i se zcela jiným záměrem. Jestliže nejmodernější problémy fyziky postihla ve své době geniální dialektika L e n i n o v a *Materialismu a empiriokriticismu*, pak bouřlivý roz-

voj biologie a palčivá potřeba dialektiky, vyplývající z mimořádné složitosti živé hmoty, zůstala zcela neukojena. Biologové ve své většině zůstávali stát na pozicích mechanického a živelného materialismu.

V dnešní buržoazní společnosti jsou ovšem tyto pozice třídne podmíněny a tento v podstatě překonaný materialismus na půdě samotné biologie hraje i zde důležitou ideologickou funkci. A jelikož v období, v němž jde především o kritiku mechanického materialismu, který je pro buržoazní filosofii ideologicky přijatelnějším materialismem než materialismus dialektický, vzniká v té době řada směrů, které využívají až módní kritiky mechanického materialismu k tomu, aby zabránily nebo alespoň ztížily přechod na vývojově vyšší typ materialismu dialektického. Takovým směrem byl i holismus.

Ve druhé části této kapitoly se pojednává o filosofii Smutsově a jeho škole. Autorka zde rozebírá životní a především vědecké osudy J. C. Smutse, J. S. Haldane a A. Meyer-Abicha.

Filová poukazuje na to, že se Smuts ke své holistické filosofii dostává nejprve prostřednictvím vypracování nové teorie hmoty, v níž spojuje fyzikální idealismus s energetismem. Nové na jeho holismu spočívá v tom, že aktivitu hmoty v protikladu k mechanickému pojetí hmoty jako pasivní látky vidí v její celistvosti, struktuře. Svět je podle něho hierarchií celků. Ani tato aktivita hmoty, ani tyto celky nejsou však podle Smutse materiálního charakteru. Holistické pojetí hmoty a form jejího pohybu je tedy idealistické. Idealistický charakter holismu se projevuje nejvýrazněji v jeho názorech na společnost, které jsou v podstatě voluntaristické a inklinují až k fašistické ideologii. Svou filosofii využíval Smuts i ve své státnické činnosti, která nesla všechny rysy reakční, ultrakolonialistické a rasistické teorie a praxe.

Ke studiu zdrojů holistické filosofie snesla autorka řadu nových a podnětných faktů. Filové se daří postihnout zejména

ten moment, který holismus vcelku spojuje s mechanismem, resp. který umožňuje, aby se i na holismus dal v hlavních rysech aplikovat filosofický základ Leninovy polemiky s machisty. Ukázat na tuto skutečnost je bezesporu významné.

Je to však přesto poněkud jednostranné a neúplné. Autorka se ani nesnaží naznačit faktické a konkrétní zprostředkování mezi sociálními potřebami a filosofickými proudy a biologickými teoriemi minulosti a současnosti. Například mimo celkem sporné a nepřilíš přesvědčivé poznámky o platonismu, nenalzáme v první kapitole odkazy do dějin filosofie. Autorka vlastně jen vyjmenovává některé filosofy, k nimž měl Smuts určitý vztah (Bergson, Alexander, Whitehead), jejich vliv na Smutse však není nijak analyzován. Pokud jde o dějiny filosofie a zařazení holismu do jejich kontextu, přímo se nabízí, aby byly některé tyto souvislosti rozebrány. Jde především o souvislosti mezi holismem a Heglem (který je dokonce označován za otce holismu), souvislost mezi holismem a iracionalistickou filosofií života, romantickou přírodní filosofií aj. Poměrně výstižně je, jak Filová zařadila holismus do biologické situace, v níž vzniká. Holismus ovšem nereagoval vždy bezprostředně na biologické otázky a potřeby, nýbrž nejčastěji prostřednictvím kritiky svých konkurenčních oponentů vitalismu a mechanismu. Vcelku se nám též zdá, že uvedení do vlastní holistické problematiky je i v první kapitole poněkud náhlé. Autorka vlastně uvádí jen nejvšeobecnější společenské a gnoseologické zdroje holismu a to ještě ke všemu takové, které by se ve skutečnosti daly uvést o všech směrech buržoazní filosofie dvacátých a třicátých let. To vcelku zplošťuje její jinak podnětné a dílčí postřehy.

Ve druhé kapitole rozebírá Filová některé zvláštnosti biologické formy pohybu hmoty. Vychází přitom z Engelsovy charakteristiky života, jako vyšší jednoty mechanické, fyzikální a chemické formy pohybu hmoty. Toto materialistické vý-

chodisko klade do protikladu proti holistickému pojetí autonomie života. Autorka současně oceňuje i určité prvky materialismu a dialektiky ve Smutsově řešení vztahu fyzikálně chemických a biologických struktur. Hodnotí Smutsovo pojetí jako nahmatávání některých rysů dialektické negace, uznává, že „jeho závěr, že vznikem života a jemu vlastních biologických zákonitostí nepřestávají v organismu působit zákony fyziky a chemie, že fyzikálně chemické struktury vstupují do živého jako jeho podstatný prvek, můžeme přijmout“ (str. 64, 65). Smuts chápe fyzikálně chemické struktury jako jakýsi odrazový můstek pro přechod k vyšším biologickým strukturám a tyto vyšší struktury nejsou podle něho anihilací, zrušením předchozích stupňů, ale život je jen intenzivnější organizací fyzikálně chemických faktorů do nové tvořivé struktury, kterou ovšem Smuts chápe v jakémisi emergentistickém, idealistickém duchu. To, že autorka přesvědčivě odhaluje logické nedůslednosti v tomto zdánlivě přijatelném pojetí holismu i závěry, k nimž dospívá na základě rozboru podstaty holismu, patří k nejcennějšímu místu knihy. Závěry mají obecnější platnost a to mj. především pro materialistické pojetí kategorií celku a části a pro kritiku jiných koncepcí např. organicismu a funkcionalismu.

Filová přichází vůbec s novými postřehy a náznaky řešení spíše v souvislosti s kritikou holismu, a to zejména tam, kde rozebírá jeho silné stránky než v rozvinutějších pozitivním vlastním řešení. Na tomto místě vyslovuje Filová materialistickou myšlenku, namířenou proti holistickému hypostazování celku vůči jeho částem — myšlenku adekvátnosti částí vůči danému celku a naopak, a což je zvláště podnětné, spojuje tuto myšlenku s dialektickou jednotou struktury a funkce. Autorka píše: „Kdyby Smuts rozuměl pod pojmem organizace celé živé tělo jako systém určitých specifických materiálních složek, spojených specifickým typem vzájemného působení v jeden celek, potom by

bylo možné předpokládat, že síly, které spojují jednotlivé složky systému, nejsou nic jiného než funkce těchto složek. Potom by bylo možné pochopit život jako materiální organizaci, resp. materiální systém a dalo by to dalšímu zkoumání správný směr“ (str. 65).

Smuts však nechápe organizaci tímto přirozeným způsobem, ale jako projev jakési samostatné tvůrčí aktivity, jako absolutizovaný princip, nezávislý na hmotě a hmotných složkách organizace. Současně Smuts popírá vlastní podstatu dialektické negace při přechodu k nové kvalitě — k životu. Nejenže odmítá sám termín „živá hmota“ a za hmotu považuje jen soustavy neživé, ale přechod k životu chápe pouze *aditivně* (což je ostatně typické pro holistický evolucionismus a eklektiku) jako proces přidávání nových látek, pochodů a struktur (biologických) k látkám, pochodům a strukturám starým (fysikálně chemickým) a tato směs pak představuje podle něho novou kvalitu. Holismus i když podobně jako vitalismus klade problém kvalitativní specifičnosti života, nedovede ho konkrétně objasnit na úrovni vědy a filosofie 20. století a spokojuje se s abstraktní formulí: organismy jsou fysikálně chemické struktury plus něco navíc (holistická celistvost). To ovšem znamená na jedné straně návrat na mechanistické pozice. I když právě z *Kritiky mechanismu holismu* vyrůstá, zde se jeví jako jakýsi „mechanismus naruby“, zde opouští svůj původní program a dostává se do rozporu sám se sebou. Na druhé straně je Smutsovi ono „navíc“ dáno jen vnitřními faktory nemateriálního biologického pole, které jsou nepoznatelné (zde tedy jde i o deformaci vitalisticko-agnostickou).

Bertalanffy a někteří jiní organismisté vycházejí původně jako holisté z teze, že život se projevuje výlučně v organické struktuře a je více než procesy a funkce, které v ní probíhají. Specifické zvláštnosti života se podle nich projevují v neredukovatelnosti organické struktury (Gestalt, Gefüge) na fysikálně chemické zákony.

Později sice opouštějí holistické východisko (a sami holisté se proto od nich distancují) a hledají podstatu života v dynamické organizaci, která řídí proces přeměn látek a energií a která je podle nich proto rozhodujícím determinátorem života, zatím co fysikálně chemické, substrátové podmínky, jsou jen jakýmsi mediátorem. Jak holistům, tak organismistům unikají v tomto smyslu některé základní atributy živé hmoty, život se jim jeví jen jako jakýsi nejvyšší rytmus fysikálně chemických procesů a nejsou sto konkrétně odhalit skutečný obsah dialektického přechodu od neživého k živému.

V této souvislosti se dostáváme k jednomu z nejslabších míst v práci E. Filové. Zatím co holistická analýza není s to dialektiku živého a neživého objasnit, dialektikomaterialistická analýza nejenže k tomu má prostředky a předpoklady, ale je to v tomto kontextu její povinností. Autorka se však omezuje jen na konfrontaci holismu s Engelsovou tezí o organismu jako vyšší jednotě mechaniky, fyziky a chemie, velmi poplatnou mechanistickému, substrátovému pojetí života v druhé polovině 19. století. (Při tom se Filová ani podrobněji nepokouší objasnit, v čem právě spočívá tato *kvalitativně vyšší jednotota*.) Filová ani neuvádí jiné, mnohem konkrétnější Engelsovy charakteristiky života jako specifického způsobu existence bílkovinných látek, které jsou sami o sobě probíhajícím permanentním procesem a obsahují potencionálně všechny ostatní formy.

Podobně je nedostatečně využita proti holismu i významná práce amerického fyzika Elsassera, věnovaná právě studiu reprodukčních, evolučních a regulačních mechanismů, tj. právě těm atributům života, které dnes tvoří především náplň pojmu život a jsou též předmětem intenzivního studia ve všech oborech biologie. V době, kdy se právě v souvislosti s kybernetikou a jinými metodami intenzivně zkoumá právě „nelátkový“, informační aspekt živé hmoty, kdy se zkoumá nejen

schopnost živého systému dopravovat a přetvářet hmotu a energii řízeným směrem, ale i schopnost zapamatovat si, jak se to dělá, a předávat tuto informaci jiným sobě podobným systémům, jak ve smyslu jejich struktury tak i jejich funkce, je charakterizování života jen látkovou přeměnou nutně neúplné.

Ani rozsáhlá světová diskuse o otázkách vztahu fyziky chemie a biologie probíhající od r. 1958, o níž autorka s porozuměním píše jinde¹ není v této souvislosti dostatečně využita, ale jen letmo zmíněna. Těž spor, který se loňského roku rozvínil kolem otázky substrátového a funkčního pojetí života v SSSR (Oparin, Engelgardt a mladí biologové Ždanov, Trapeznikov aj.) a který se v různých variantech objevuje v západní biologii a nyní i u nás autorka, která velmi pečlivě sleduje sovětskou filosofickou a metodologickou biologickou literaturu, mohla v této souvislosti rozebrat.

V druhém oddílu druhé kapitoly rozebírá autorka zcela spekulativní koncepci německého biologa holisty — Meyera, tzv. teorii symplifikace, která v Schellingovském duchu obrací na ruby vývojový proces. Biologie je podle něho zjednodušená sociologie a fyzika zjednodušená biologie. K názoru, že kvantové děje ve fyzice jsou zjednodušené zbytky biologie, není třeba komentáře. Otázkou spíše zůstává, proč vůbec vede autorka tak rozsáhlou polemiku s Meyerovou knihou *Ideje a ideály biologického poznání*, která patří k tomu nejslabšímu a nejzmatenějšímu, co bylo v holistické literatuře napsáno. Toto „vpašování idealismu do fyziky a chemie“ je dnes snad už zbytečně odhalovat. Za zbytečnou též považujeme i námahu dokazovat, kdo je zde více vinen Meyer nebo Haldane a kdo měl na koho větší vliv.

Užitečnější je už rozbor teorie komplementarity v biologii v dalším oddílu dru-

¹ E. Filová, *K otázce kvality živého*, sborník Filozofické problémy moderní biologie, Praha 1963.

hé kapitoly, která podobně jako kvantová mechanika vede k oživení indeterministických koncepcí v biologii. Tuto teorii přejal Meyer od fyzika Bohra a považoval ji za jeden ze šesti tzv. axiomů své holistické biologie. Přestože autorka konkrétně analyzuje vznik této koncepce nikoli na původním textu z třicátých let, odkud skutečně Meyer čerpal, ale na novějším textu Bohrovy knihy *Atomová fyzika a lidské poznání*, podařilo se jí zařadit tuto otázku do širších souvislostí. Nicméně vlastní podrobnější rozbor silné indeterministické a pozitivistické tendence, který se zde přímo nabízí, není proveden. Zmínka o kvantové biologii (str. 117) je tak stručná, že bychom ji přešli mlčením, kdyby nebyla uvedena v souvislosti s diskusí o biologické ultrastruktúře a molekulární biologii hlavně proto, že je kvantová biologie hodnocena jako obnova starého strojového mechanicismu v biologii. Autorka jen od-suzuje zesilovací teorii, jejíž základní myšlenka nalezla právě na modelových soustavách molekulární biologie a radiobiologie dnes uplatnění a pozitivní ocenění.

Třetí kapitola je věnována rozboru základní kategorie holismu, kategorie celistvosti. Kapitola má dvě části. V první je analyzována holistická teorie celku (podstata celistvosti v holistické filosofii, emergentní charakter celku a celek jako vera causa). V druhé části je podán materialistický výklad kategorie celku. Zde jsou analyzovány všeobecné otázky spojené s touto kategorií, dále vztah celistvosti a kvality a dialektika celku a částí.

Třetí kapitola začíná pozoruhodnou polemikou proti holistické (a vitalistické) tezi, „celek je více než suma částí“. Autorka ukazuje, že touto tezí chtějí holisté zdůvodnit svou mystifikaci celku. Celek je podle holismu něco, co je k sumě částí zevně připojeno, neplyne z vnitřního pohybu dané sumy a může tedy mít vysloveně transcendentní zdroj. Filová správně poukazuje na to, že každý celek má své odpovídající části, které jej jako celek kva-

likují a naopak. Části jsou nepochopitelné jen ze sumy prvků, z nichž se daný celek skládá. Tato otázka souvisí s problémem dělitelnosti určitého celku. Každý celek je dělitelný jen potud, pokud je v částech, které jeho dělením vznikly, obrazně řečeno „poznatelný“. Celek tedy vyplývá z určitých vztahů určitých částí. To však neznamená, že by v holistické tézi nebylo ani zrnko pravdy. Při poznávání každého celku začínáme vždy nejprve s poznáním sumy jeho prvků, musíme prostě poznat, z čeho se celek skládá. Pokud nám není jasna tato otázka, nemůžeme řešit další otázku, jak se celek skládá, jak se strukturalizuje ap. Poznání těchto prvků je tedy důležitým východiskem, i když jen z nich (jde jen o první přiblížení ke skutečnosti) kvalitativní určitost daného celku skutečně nemůžeme poznat. A tuto alfu poznání vydává holismus i za jeho omegu. Holismus jako každý idealismus vytrhává a zvětčuje jednu stránku poznání skutečnosti a vydává ji za poznání skutečnosti celé.

V druhé části této kapitoly je dále rozváděna výchozí teze holistů: celek je více než suma částí. Jestliže je celek více než suma částí, jestliže celek nevzniká z daných částí, pak se nad nimi vznáší či jakoby vynořuje. V tomto smyslu je „emergentní kvalitou“. Tímto pojetím celku vystupují holisté proti přirozenému pojetí evoluce, proti darwinismu. Každá teorie, která odtrhuje kvantitu a kvalitu, což je typické právě pro emergentisty, musí nutně popírat nebo deformovat evoluci. Svým odporem k evoluční myšlence darwinismu se holisté ostatně ve své většině ani nijak netají.

Jestliže je celek vůči svým částem něčím prvotním, něčím, co svými částmi není determinováno, pak ani nemůže platit mezi celkem a částmi vzájemný kauzální vztah. Holisté nevidí či neuznávají, že mezi celkem a částmi existuje oboustranný kauzální vztah. Podle nich je pouze celek příčinou částí, části však nejsou příčinou celku. Jestliže celek nemá příčinu v čas-

tech, má ji tedy sám v sobě. Smuts si zde vypomáhá deformovaným spinozovským rčením a celek označuje jako „causa sui“. Proti tomuto pojetí Filová právem polemizuje. Polemizuje proti němu proto, aby obhájila materialismus, který neuznává žádné mimosvětské a transcendentální příčiny.

Materialistická teorie celistvosti nespadla s nebe. Dnešní názory na vztah kategorií celku a částí se postupně formovaly na základě dlouhého vývoje vědy a filosofie. Autorka se zabývá stručným historickým přehledem vývoje názorů na tyto kategorie. Takový postup má však dvě nevýhody. První spočívá v tom, že základní kategorie holismu a její dějiny jsou rozebírány vlastně až ve druhé polovině práce. Tím se též stalo, že holismus nevyrůstá autorce organicky z dějin filosofie. Druhou nevýhodou této části je, že je víc syntetická než analytická.

Kategorie celistvosti či celku je blíže příbuzná s kategorií kvality. Kvalita v marxistickém pojetí vystupuje jako strukturalizovaný celek. Zde autorka zařazuje kategorie celku a částí do souvislosti s řadou kategorií: struktura a funkce, kvantita a kvalita a další, které ovšem nemají pro pochopení naší problematiky vždy stejný význam. I zde, stejně jako v ostatních částech své práce sleduje Filová především ty aspekty kategorií celku a částí, kterými se především podílejí na sporu materialismu s idealismem, na boji různých ideologií a světových názorů.

Kapitola končí rozborem a pozitivním řešením dialektiky celku a částí. Mezi celkem a částmi existuje stejný vztah jako mezi dvěma protiklady: jednota a boj. Obojí se navzájem podmiňuje, nemůže bez sebe existovat a přitom se navzájem vylučuje. Jestliže takto pochopíme vztah kategorií celku a částí, stává se nám nejasným, proč Filová nakonec tvrdí, že celek hraje v totalitě jevu rozhodující úlohu. Ocenili jsme už několikrát (a mohli bychom uvést ještě další místa práce), že autorka oprávněně proti holistické tézi,

že celek je více než suma částí, trvá na tom, že každý celek má určité sobě odpovídající části, oproti nimž není ničím kvalitativně bohatším, že tedy nemůže hrát v totalitě jevu ve srovnání s částmi žádnou vedoucí úlohu. O to nepochopitelnější je pak zdůrazňování nějaké hlavní úlohy celku. Autorka je sama při jejím rozvádění zřejmě poněkud nejistá, neboť se ohrazuje proti tomu, že by takové pojetí prvotnosti celku bylo holismem. I když třeba podobný názor nemusí být hned holistickým idealismem, vytváří přece podle našeho názoru k tomu možnost, nebo je zde při nejmenším v rozporu s vlastní protiholistickou polemikou autorky. Mimo toto sporné místo obsahuje však tato část práce celou řadu velmi podnětných a pozoruhodných míst, myšlenek, např. myšlenku kontinuity struktury a funkce aj.

Souhrnně lze říci, že celá tato kapitola je nejzdařilejší kapitolou celé práce, a to jak svou logickou stavbou, tak i konkrétností a úrovní argumentace. Nemůžeme však než znovu politovat, že nebyla zařazena na to místo, které jí logicky přísluší, totiž před kapitolu druhou.

Čtvrtá kapitola se zabývá metodologickými závěry, které autorce vyplynuly jednak ze samotného vývoje biologie v 19. a 20. století, jednak z otázek, které položil holismus jako typická syntetická filosofie a nakonec i z rozboru těch otázek, jimiž se autorka zabývala v předchozích kapitolách. Filová nejprve správně hodnotí velký metodologický význam prvé skutečně vědecké syntézy v biologii — darwinismu. Uplatnění evoluční myšlenky postupně ve všech oborech biologie a nakonec i v biochemii a molekulární biologii je jednou z cest, jíž probíhá permanentní syntéza i na poli současné biologie. Holismus, který vedl jednou zcela otevřený útok proti darwinismu (teorie simplifikace, kumulativní nebo energetní evolucionismus), podruhé různé útoky skryté se tak objektivně stavěl v rozporu se svým vlastním syntetickým programem proti nejsilnější syntetické koncepci, která v samotné

biologii zapustila hluboké kořeny.

Jediným pozitivním přínosem holistů a to ještě zprostředkovaně prostřednictvím experimentálně pracujících biologů bylo snad jen to, že v metodologické oblasti překonali pouhou mechanickou analýzu analýzou strukturálně funkční. Též metodický požadavek holistického strukturalismu zařazovat organismus do stále širších celků a souvislostí, skrýval v sobě v zárodku možnost překonání holistického izolovaného, autonomního pojetí podstaty života a vedl k organismistické koncepci života jako otevřeného systému, k postulování moderního požadavku morfofyziologické jednoty organismu a jednoty organismu s jeho prostředím. Tyto holistické postuláty zůstaly však namnoze jen v rovině abstraktních spíše deklarovaných tezí a nestaly se organickou součástí metodologické výzbroje experimentálně pracujících biologů.

Filová správně poukazuje na to, že syntetické postupy nelze hypostazovat, odtrhovat je od postupů analytické biologie či stavět je vůči nim do protikladu jako jediné všeobecně závazné normy, jako jakési nepřekročitelné metodologické axiomy, neboť takové mýtické, zabsolutizované pojetí syntézy, nebo syntéza k níž ještě nedozrálé předpoklady, syntéza předčasná a ukvapená, může se zvrátit ve svůj opak a stát se naopak brzdou biologického pokroku. To platí ovšem analogicky i o syntetických pokusech mičurinského směru v biologii, který v sobě nesl takovou ukvapenou a neorganickou syntézu bez analýzy. Proto závěr E. Filové o neoddělitelnosti analýzy a syntézy připomínající až Heglův požadavek jejich totožnosti je třeba podtrhnout nejen v kontextu vlastní kritiky holismu: „Čím hlouběji postoupila analýza v určité oblasti výzkumu, čím rozmanitější materiál je získaný, tím naléhavěji se projevuje potřeba orientovat se v něm, tedy tím silněji se v analýze uplatňují syntetické tendence“ (str. 213).

Závěrem pokládáme za nutné říci několik slov ke knize jako celku. Jak jsme už

uvedli a kritickými připomínkami jsme nijak nemínili oslabit celkové kladné ocenění knihy, znamená kniha E. Filové o holismu beze sporu skutečně obohacení současné filosofické produkce. Holismus je tak rozšířený směr buržoazní filosofie přírody, že bylo nutné vyslovit se k němu jako celku v samostatné práci. Něco jiného je ovšem, jestliže celkově považujeme práci Filové spíše jen za *první vážné slovo* v otázce marxistické kritiky holismu.

Samo postavení materialismu proti idealismu, kritika holismu z materialistických pozic je beze sporu nutným východiskem marxistického přístupu k tak vlivnému směru současné buržoazní filosofie. Přesto se však domníváme, že je to jen první krok, a že každá další marxistická kritika holismu musí položit mnohem větší důraz na kritiku holistické filosofie celků z pozic dialektiky.

Holismus vznikl jako kritika metafysiky mechanistů a vitalistů. Dokud plní tento svůj program, rozvíjí svým způsobem i některé otázky dialektiky. V tomto smyslu též pozitivně ovlivnil i mnohé přírodovědce. Tyto pozitivní stránky holismu však Filová nemohla díky své jednostranné kontrapozici materialismu vůči holismu pochopitelně ve větší šíři postihnout. Dotýká se jich spíše nahodile tam, kde se zabývá konkrétní kritikou holistických textů. To považujeme za základní nedostatky práce.

Mimo to trpí kniha E. Filové některými dílčími metodickými nedostatky. Projevuje se to zejména tam, kde se kvalifikují různé názory, dříve než jsou rozebrány jako idealistické, metafysické ap., při čemž mnohá tato označení jsou dokonce sporná. Nedomyšlené je např. spojovat holismus především se subjektivním idealismem a s tzv. fysikálním idealismem. Někteří přírodovědci se mohou pozastavit též nad tím, jak Filová hodnotí některé vlivné přírodovědecké teorie či jednotlivá fakta (nedo-

cenění převratného významu nukleových kyselin v současné biologii, paušální odsouzení kvantové biologie ap.).

Neškodilo by též, kdyby místy byly voleny živější příklady a aktuálnější holistické texty a vymýceno opakování stejných argumentů v různých rovinách. Na druhé straně je beze sporu kladem knihy, že je napsána srozumitelně i pro širší okruh čtenářů, že se Filová vyhýbá zbytečnému, nesrozumitelnému filosofickému žargonu. Rovněž nepovažujeme za nejšťastnější, že Filová nepostupovala při řazení kapitol od obecného ke zvláštnímu, které se při rozboru holismu přímo nabízí, což se nejvýrazněji projevilo zařazením analýzy holistického pojetí podstaty života před analýzu základní holistické kategorie — celku. Proto se také musela na mnoha místech opakovat.

Jedním z nejakutálnějších úkolů současné marxistické filosofie je všestranná kritika základních směrů buržoazní filosofie. Filová se do tohoto proudu zapojuje knihou, která je výsledkem mnohaleitého studia základních pramenů holistické literatury. Tím vyplnila mezeru, neboť většina čtenářů, zajímajících se o holistickou filosofii, čerpala dosud z eklektické, příliš stručné a filosoficky předpojaté studie Bělehrádkovy o holismu a z některých Úlehlových knih, které též nevycházejí z marxistických pozic a nepostihují plně teoretické a filosofické základy holismu a zejména jeho společenské zdroje a funkci. V české a slovenské marxistické literatuře o holismu existuje dosud jen několik časopiseckých statí, které nepostihují povahu holismu v jeho celku a které jsou širší veřejnosti, zejména našim přírodovědcům, prakticky nedostupné. Práce E. Filové *Materialismus proti holismu* (Bratislava 1963, 242 str.) proto plní významné teoretické a společenské poslání a můžeme ji jen přivítat.

J. Kamarýt — M. Rýdl